

մեզմ հոտանքով մը կը զբաղէ Միջերկրա-
կան ծով, որ շատ մօտն է:

Ատանայի զեռը Պին Պողա լեռնէն, Պո-
ղանդիէն սկսեալ, մօտաւորապէս հինգ
հարիւր քիլոմետր երկարութիւն ունի:

* * *

Կիլիկիոյ երրորդ զեռն է Տարսոնի զե-
ռը, որ հին անունով կը կոչուի Կիւքնոս:
Կիւքնոս, իրականութեան մէջ Կիլիկիոյ
իշխանապետութեան եւ թագաւորութեան
ժամանակ՝ հայկական դոյն մը ստացած
էր: Այս զեռին սկզբնաւորութենէն մին-
չեւ ծով հասնիլը հայկական բերդեր, ա-
մրոցներ, մանաւանդ վանքեր կը շրջա-
պատեն իր ընթացքը:

Այդ բերդերն ու վանքերը մեր կիլի-
կեան պատմութեան մէջ մեծ դեր կատա-
րած են: Հեթումեաններու Լամբրոնը,
Պապրոնը, Օշինի «հազարն» ամրոցը,
նոյնպէս Սկեւոյ, Օհաննու աղաւթը —
կուսանոց —, Սալբուի Ս. Աստուածածին,
Գեմեդեաի վանքերը յայտնի մշակութ-
ւոյն կեդրոններ եղած են, Կիլիկիոյ
շրջանին մէջ:

Կիւքնոսի ակերը բազմազան չեն. թէեւ
մէկ-երկու առուակներ կը միանան իրեն,
բայց անոնք ձմրան հեղեղատին միայն
կրնան ստուարացնել ծաւալը Կիւքնոսին:

Կիւքնոս զեռը ծնունդ կ'առնէ Պուլլար
ու Պողանդի լեռներուն միացման կէտէն,
կամ այս լեռներուն կազմած ձորամէջէն:
Չորը կամ կիրճը՝ Լամբրոնի սարահար-
թէն հազար մետր խորունկութիւն ունի,
եւ այս ձորին մէջէն՝ որ այժմ կը կոչուի
ձէհէնէմէրէ (դժոխածոր), մեր պատ-
մութեան մէջ Ժեռակրայ գետ անունով
ծնունդ կ'առնէ. եւ երբ դաշտային Կիլի-
կիա կը հասնի, անունը փոխելով՝ Կիւք-
նոս կը կոչուի:

Այս անդնդախոր ձորին մէջ Ժեռակրայ
զեռին ձախ ափին կը գտնուի Սալբուի
Ս. Աստուածածին վանքը, ուր Ներսէս
Լամբրոնացին՝ Օշին Բ. ի որդին, իր ու-

սումը կը ստանար Յովհաննէս եւ Ստե-
փանոս վարդապետներուն մօտ: Ներսէս
Լամբրոնացին մայրը՝ Շահանդուխտ
Պահլաւունի, ստէպ կ'այցելէր իր որդե-
ւոյն, Օհաննու Աղաւթի կուսանոցէն, որ
մօտիկ ըլլալով՝ շատ անգամ հետիոտն
կ'երթար իր տղուն մօտ, ձորին մէջ դըռ-
նուղ փոքր վանքը, ուր քանի մը ընկու-
ղենի եւ կեռասների ծառերէն զատ՝ ոչ-
ինչ կար:

Ժեռակրայ զեռը, յամբ ընթացքով,
կիրճերու մէջէն հոսելով կը հասնի Քէշ-
պիւքէն ըստած վայրը. հոս Լամբրոնի
զեռակը կը միանայ իրեն եւ Ժեռակրայ
անունը կը փոխուի Կիւքնոսի:

Լամբրոնի զեռակը, իր ոլորտապտոյտ
ընթացքին՝ արեւելքէն ու արեւմուտք —
հարաւէն կը շրջապատէ «անառիկ, ան-
մատոյց» Լամբրոնի բերդը, եւ քիչ հեռու
Սկեւոյ նշանաւոր վանքին մօտէն անց-
նելով՝ կը թեքի դէպի արեւմուտք, կը
մտնէ նեղ կիրճի մը մէջ, կը թաւալի Ժայ-
ռերու եւ խութերու վրայէն: «Մանազ»
հին բիւզանդական աւերակ քաղաքին
«Քէշպիւքէն» կամուրջէն քիչ անդին կը
միանայ Կիւքնոսին:

Կիւքնոս հոս եւս ձորերու մէջէն կ'անց-
նի մինչեւ որ գտնէ Տաւրոսեան լեռները:

Այս դաշտային Կիլիկիոյ մէջն է Կիւք-
նոսը, եւ կարճ ճամբայ մը ունի ծով հաս-
նելու: Հին դարերուն եւ նոյնիսկ մեր Կի-
լիկեան թագաւորութեան ատեն, Կիւք-
նոս՝ Տարսոն քաղաքին ճիշտ մէջէն կը
հոսէր. բայց ներկայիս, քաղաքին արեւ-
ելքէն եւ պարիսպներուն վրայէն անցնե-
լով՝ ջրվէժ մը գոյացուցած՝ աղմուկով
կը թափի Ժայռերուն վրայ, ուրկէ հինգ-
վեց քիլոմետր եւս հեղատափ ու հանդար-
տիկ յառաջանալով կը հասնի Միջերկրա-
կան ծով:

Սիլիֆքէի մօտ՝ Կալիկադոնոս զեռը Կի-
լիկիոյ սահմաններէն դուրս կը գտնուի:

Տնֆ. Յ. Տէր ՂԱԶԱՐԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԵՐԴԵՐԸ

ԿԱՅԵՆՈՅ ԿԱՍ ԿԱՅԵԱՆ ԲԵՐԴ

Ա.— Տեղագրական. Կայենոյ կամ Կայ-
եան բերդը, մեր Բաղրատունեաց իշխա-
նութեան հին եւ նշանաւոր բերդերէն մէկն
էր. եւ կը գտնուէր Գուգարաց աշխար-
հին Կայենոյ ձոր կամ Չորափոր գաւա-
ռին մէջ, Սանահնի եւ Հաղրատի վանքե-
րուն միջեւ. թերակղզիի ձեւ ունեցող քա-
րածալոյ մը բլուրին վրայ կը բարձրա-
նար ամրութեամբ հռչակաւոր, այժմ ա-
ւերակ Կայենոյ բերդը¹. այս մասին կը
գրէ Յովհան Կաթողիկոս, «գտն հասա-
նեն ի Չորափորն եւ տեսնեն զԿայեան
բերդ...»²:

Արեւելեան, արեւմտեան եւ հիւսիսա-
յին կողմերէն Կայեան բերդը շրջապատ-
ուած էր անդնդախոր ձորերով. արեւել-
քէն Նիրեկի ահաւոր ձորը կար, որուն
մէջէն սուրալով կ'անցնէր Ժիւլանքոյ զե-
ռակը. իսկ հիւսիսէն եւ արեւելեան կող-
մերէն շրջապատուած էր ընդարձակ Չո-
րաղետով, եւ միայն հարաւային կողմէն
էր որ կը միանար Որնակայ դաշտին հետ:
Այսպէս, չորս կողմերէն բնական միջոց-
ներով պաշտպանուած ըլլալով, իր Ժա-
մանակի անառիկ ամրոցներէն մէկը դար-
ձած էր: Բացի իր բնական ամրութիւննե-
րէն, Կայեան բերդը ամրացուած էր նաեւ
հզօր պարիսպներով, աշտարակներով, եւ
խրամներով:

Կայեան բերդը երկու մասերէ կազմ-
ուած էր, վերին եւ ստորին, որոնք իրա-
րու հետ միացած էին կամ հաղորդակցու-
թեան մէջ էին, սանդղաձեւ մուտքերով
եւ ամուր գոնիւրով: Բերդին երկարու-
թիւնն էր, հարաւէն դէպի հիւսիս 175
մետր. լայնքը 30 մետր, ծովուն երեսէն
800 մետր բարձրութեան մը վրայ:

Բերդին արեւելեան մէկ ծայրամասին
վրայ, քարածալոյ մը գագաթին, կը
բարձրանար Ս. Աստուածածնի անունով
զեղեցիակերտ փոքրիկ եկեղեցի մը, շին-
ուած սրբատաշ քարերով, Հաղրատի ա-
ռաջնորդ Յովհաննէս Կաթողիկոսէն: Ե-
կեղեցիին արեւելեան ճակատին վրայ կայ
արձանագրութիւն մը, հայոց Ո թուակա-
նով, որ է Քրիստոսի 1151 թուականը.
«Կամաւն Աստուծոյ, ես տէր Յովհաննէս,
առաջնորդ Հաղրատայ, քուերորդի մեծի
պարոնաց Զաքարէի եւ Իւանէի, ի Ժամա-
նակին որ եհաս սասանութն աշխարհիս
մերոյ յանուրէն խորագեացն, ոչ զոյր
տեղի ապաստանիս Ս. Նշանիս եւ եղ-
բարցս, հրամանաւ քեռոյն իմոյ Իւանէի,
եւ որդւոյ իւրոյ Աւագին եւ Շահնշահին,
որդւոյ Զաքարէի, շինեցի զամրոցս եւ զե-
կեղեցիս Հաղրատայ Ս. Նշանիս բազում
աշխատութեամբ»³: Ինչպէս կը տեսնուի
այս արձանագրութենէն՝ ամրոցիս եւ ե-
կեղեցիիս շինութիւնը իրեն կը վերադրէ
Յովհան Եպիսկոպոս. սակայն, ինչպէս
պիտի նկատենք վերջը, ամրոցի շինու-
թիւն ըսելով՝ վերանորոգութիւն պէտք
ենք հասկնալ:

Բերդին մէջ միայն եկեղեցին տակա-
ւին կանգուն կը մնայ. պարիսպները կի-
սովին քանդուել են, եւ կը մնան պա-

1 Հիւպըման Հ. Հին Հայոց տեղւոյ անունները,
տպ. Վիեննա, 1907, էջ 360:

2 Յովհաննէս Կրդ. Պատմութիւն, տպ. Երուսա-
ղէմ, 1867, էջ 387:

3 Ջալալեանց Սարգիս վրդ. Ճանապարհորդու-
թիւն ի Մեծն Հայաստան, տպ. Տիգրիս, 1841,
էջ 81-82: